УЛААН АРМИДАА ОКТЯБРИИН ҺАЙНДЭРЭЙ АМАР МЭНДЭ ХҮРГЭЕ!

Бүхы оронуудай пролетаринар, нэгэдэгты!

БУРЯТ-МОНГОЛОЙ ҮНЭН

ВКП(б)-гэй Бурят-Монголой Обкомой, БМАССР-эй Верховно Соведэй ба ВКП(б)-гэй Улан-Удын Горкомой орган.

№ 218 (4854)
ВТОРНИК
НОЯБРИИН 6
1945 он

Сэн 20 мүн.

Арадуудай холбооной найдамтай түлгүүри,
Арюун түрэл Оромнай, алдаршыш!
Арадай алтан туг, советскэ нангин туг,
Илалтаһаа илалтада хүтэлыш!

Героическа Улаан Арми алдаршаг лэ!

Агууехэ Октябрьска социалистическа революциин һайндэрые энхэ амгалан сагай байдалда советскэ араднай эгээн түрүүшынхеэ һүүлэй жэлнүүдэй турша соо угтажа байна. Энэ хадаа Агууехэ Октябрьска социалистическэ революциин туйлалтануудые хамгаалжа, дайсаниие дараһан манай эрэлхэг Улаан Армиин түүхэтэ ехэ габьяа алдарынь мүн гэшэ.

Улаан Арми болбол бии боложо эхилһэн үдэрһөө хойшо советскэ гүрэнэй эрхэ сүлөө ба бэеэ даанхай байдалые шэн зоригтойгоор хамгаалаа. Манай залуу республика бухы талаһаан дайсанаар хүреэлэгдэжэ байхада, Улаан Арми болбол дайсадые бута сохижо, социалистическэ амгалан сагай барилгын условинуудые хангаһан байна. Саашанхи жэлнүүдтэ манай зэбсэгтэ хүсэнүүд хадаа Советскэ Союзай гүрэнэй нэгэн бүхэли байдалые эбдэхэ гэһэн али бүхы һэдэлгые эбсэжэ, советскэ оронои хилэ хизаарые хёрхо наринаар хамгаалжа байһан юм.

Айхабтар ехэ туршалгануудай хадаа немецко-фашистска эзэмдэгшэдтэ эсэргүү Эсэгэ ороноо хамгаалгын агуухэ дайнай үедэ Улаан Арми ба советскэ арадай хүбиин тулаба. Улаан Арми ба Уһан-Сэрэгэй флот өөрынгөө бүхы хүсэнүүдые баатар ехээр дэлгэжэ, манай ороной халдажа ороһон һүрэг немецкэ булимтарагшадые тогтоогоод, советскэ нангин дайдаһаан намнаһан, Европын зүүн ба зүүн-урда зүгэй оронуудые гитлеровецүүдһээ сэбэрлэжэ, дайн сэрэгые Германиин дайдахэр дээрэ гаргаад, фашистска арьяатаниие өөрынь нүхэн соо няза [illegible] байна.

Үнгэрһэн сэрэгэй жэлнүүдэй Октябриин һайндэрэй урдахи үдэр бүхэниие һанаад үзэе. Советско-германска фронтын мэдээнүүдые хэды ехэ анхаралтайгаар бүхы дэлхэй шагнагша һэм! Советскэ арад илалтын хэрэгтэ хэды ехэ этигэн найдажа, дайсанай дараха ябадалдань Улаан Армидаа туһалагша һэм. Европын дарлагдагша арадууд илалта түгэлдэр советскэ сэрэгүүдэй амжалтануудай хойноһоо хэды ехэ этигэлтэйгээр хаража байгша һэм! Фронтын шугам улам улам баруун тээшээ ошожо, фашистска нохосуудһаа һалаха саг дүтэлжэ байгаа.

1945 он—советскэ буу зэбсэгэй агуу һайхан илалтануудай жэл хадаа Улаан Армиин героическа түүхэдэ толотомо тодо хуудаһанииинь болоро орохо. Тэрэ жэлдэ Улаан Армиин сэрэгүүд героическа штурм хэжэ, Венгри ба Австриин столицануудые абаһан, Кенигсбергын хэрэмые дараһан, союзна Польшо ба союзна Чехословакиин столицануудые сүлөөлһэн байна.

Тэрэ жэлдэ манай сэрэгүүд Берлиниие хүреэлхэ гениальна сасан операциие хэжэ, тэрэнь фашистска столициие штурмовалха ба гитлеровскэ Германиин зэбсэгтэ хүсэнүүдэй капитуляци хэхэ ябадалаар дүүрэһэн бэлэй. Тэрэ жэлдэ Улаан Арми хадаа японско зэбсэгтэ хүсэнүүдые Маньчжурида, Корейдэ ба Курильска архипелагай аралнууд дээрэ хяа һамна сохижо, союзнигуудай арминуудтай хамта ябажа, нэгэдэмэл напануудай үмэнэ буу зэбсэгээ табихыень Японие баадхаһан байна.

Дайн сэрэгэй бүхы дүрбэн жэлнүүдэй турша соо Улаан Арми хадаа түрүү зэргын сэрэгэй организаци болон бэеэ харуулаа. Тэрэнэй кадрнуудынь дайн байлдаануудай гал соо хатуужаа, дайсанай бодолнуудые таажа ба тэрэниие лаб мэргэнээр сохижо һураа. Советскэ арад мүнөөнэй хүсэн түгэс техникые өөрынгөө армида үгэбэ. Манай командирнуудай оперативна болон тактическа шадабаринь эгээл дээдэ хэмжээндэ хүрөө. Улаан Армиин операцинуудые бүхы түрэлэй сэрэгүүдэй гайхамшагта нягта эмхитэй ябуулгануудаар, Верховно Главнокомандованиин гениальна мэргэн бодолнуудые тобшо наринаар дүүргэхэ ябадалаар илгаржа, жэшээлэшэгүй хүндэ бэрхэ ба дайнай ябасые манай аша туһада шиидхэһэн тулалдаан соо шүүхэ ябадалда хүргэдэг байгаа.

Улаан Армиин эгээл үнэн туһалагшань Уһан-Сэрэгэй Флот байба. Флодой корабльнууд, авиаци болон частьнууд манай хуурай сэрэгүүдэй хажуу талыень найдамтайгаар хамгаалжа, Советскэ Союзай уһан далайн харгы замые һахижа байхатай хамта дайсан харада хатуу шанга сохилтонуудые хэжэ байба.

«Эсэгэ ороноо хамгаалгын агуу ехэ дайнда советскэ сэрэгүүдэй туйлаһан толотомо ехэ илалтанууд Улаан Армиин баатар шанга хүсэ ба тэрэнэй сэрэгэй дээдэ шадабарииие харуулаа. Манай Эхэ орон хадаа дайн сэрэгэй үедэ манай арад зоной агуу ехэ социалистическа туйлалтануудые хамгаалжа, Советскэ Союзай гүрэнэй интересүүдые сахижа шадаха түрүү [illegible] кадрова армиие һургажа абаа гэшэ» (И. СТАЛИН).

Большевигүүдэй партиин байгуулһан Улаан Арми болбол Ленинэй туг доро, Сталинай ударидалгаар ябажа, манай ороноһоо немецко-фашистска булимтарагшадые намнаад, дайсаниие дүүрэн илажа, энхэ амгалан сагай байгуулалтын арга-боломжонуудые советскэ арад зондо олгобо. Агуу ехэ советскэ держава хадаа фашистска зэрлиг барга ябадалда эсэргүү эрхэ сүлөөдэ дуратай арадуудай тэмсэлые толгойлжо, немецкэ һүйдхэлшэдһөө европейскэ хүгжэл болбосоролые аршалжа абаа, эрхэ сүлөө ба бэеэ даанхай национальна байдалаа европын арад зоной олохо ябадалдань туһалаа, газар дэлхэйн бүмбэрсэг дээрэ зоболон тамаа тараахаа ябадалые зайсуулжа, мүн манай союзнигуудай арминуудтай хамта ябажа дэлхэйн дайнай Номгон далайдахи һүүлшын гуламтые үгы хэбэ.

Мүнөө фашизмын үлэгдэлнүүдые үндэһэлэн хуу үгы хэхэ, бата бэхи эб найрамдал ба аюулгүй байдал бии болгохо зорилго хадаа эрхэ сүлөөдэ дуратай арадуудай үмэнэ табигдана. Советскэ Союз арадуудай бүгэдэниитын эб найрамдал ба аюулгүй байдалай бата найдамтай түлгүүринь боложо ходоһоо байгша һэн. Улаан Арми болбол героизм гаргажа, шуһаа адхажа, амгалан тайбан зохёохы ажалай эрхые хүн түрэлтэндэ олгожо үгөө. Иимэ ехэ сэнтэйгээр олдоһон амгалан байдалые аршалха хэрэг хадаа бүхы арадуудай арюун нангин уялга болоно. Ленин ба Сталинай сургаалнуудаар зэбсэглэжэһэн, советскэ үзэл бодолнуудай демократическа ёһо гуримуудые баримталһан Улаан Арми хадаа туйлагдаһан ехэ илалтануудай ба хүгжэнги хүн түрэлтэнэй хэрэгэй бадаралтын хамгаалга дээрэ һуртэ һэргэг часовой болон байгаа.

Героическа Улаан Армиягаа алдаршуулан магтахадаа советскэ арад зон болбол өөрынгөө баясхалан мэндые гениальна вождь ба полководец нүхэр Сталин тээшэ хандуулна. Тэрэнэй хүтэлбэри доро манай алдалта большевистскэ парти болбол илалтын хүндэ хэсүү замаар советскэ арадаа хүтэлжэ ябаа, тэрэнэй хүтэлбэри доро Улаан Арми болбол дайсан харые даран сохёо, тэрэнэй хүтэлбэри доро хүсэн түгэлдэр советскэ держава социалистическа байгуулалтын шэнэ ехэ илалтанууд тээшэ ошожо ябана. Манай үргэн тэнюун бүхы орон, советскэ бүхы арадуудынай түрэл большевистскэ партиин Центральна Комитедэй иимэ уряалые сэдьхэжэ зүрхэнэйнгөө оёорһоо сэдьхэжэ дабтана:

—Советскэ арадай вождь—агуу ехэ Сталин мандаха болтогой!

(Ноябриин 3-най «Правдын түрүү бэшэгһээ).

Советскэ Союзай Герой генерал-майор И. В. БАЛДЫНОВ (зүүн гар талада) ба подполковник Д. Ц. ЦЫРЕМПИЛОН.

Удмуртскэ АССР-эй Верховно Соведэй Президиумдэ Удмуртскэ АССР-эй Арадай Комиссарнарай Соведтэ ВКП(б)-гэй Удмуртскэ Обкомдо

ССР Союзай Арадай Комиссарнарай Совет ба ВКП(б)-гэй Центральна Комитет болбол автономно Удмурти тогтоһоноһоо хойшо 25 жэл болоһон үдэртэ Удмуртскэ Автономно Советскэ Социалистическа Республикын хүдэлмэришэд, колхозникууд ба интеллигенциие амаршална.

Советскэ засагай жэлнүүдтэ Удмуртскэ АССР-эй ажалшад агууехэ ород арадай туһаламжаар, большевигүүдэй партиин хүтэлбэри доро ажахын ба культурна байгуулалта дээрэ ехэхэн амжалтануудые туйлаа. Удмурти болбол хаанта Россиин гээгдэнги область байһанаа хүгжэнги түрүү социалистическа ажаүйлэдбэритэй, колхозно газартаряалантай ба соёл культуратай республика болон хүрэбэ. Республика доторынь олон тоото эхин ба дунда һургуулинууд, клубуд, уншалгын гэрнүүд ба библиотеканууд байгуулагдаа. Институт ба техникумуудтань мэргэжэлтэй үндэһэнэй кадрнууд һургагдана.

Эсэгэ ороноо хамгаалгын дайнай үедэ Удмуртиин ажалшад советскэ нангин газараа шэн зоригтойгоор хамгаалба. Удмуртскэ арадай эрхим хүбүүд немецко фашистска булимтарагшадтай хэһэн дайн байлдаанууд соо эрэлхэг зориг ба геройство харуулһанайнгаа түлөө Советскэ Союзай орден ба медальнуудаар шагнагдаа. Удмуртскэ республикын хүдэлмэришэн, колхозникууд ба интеллигенци өөрынгөө героическа ажал хэрэгээр дайсаниие дараха ябадалдань Улаан Армидаа туһалаа.

Удмуртскэ АССР-эй ажалшад ажахы ба культураа улам саашадань хүгжөөхын түлөө эсэшэ сусашагүйгөөр тэмсэхэ, манай советскэ Эхэ ороной аша туһада шэн зоригтойгоор ажаллаха байха гэжэ бата найдаһанаа ССР Союзай Арадай Комиссарнарай Совет ба ВКП(б)-гэй Центральна Комитет мэдүүлнэ.

ССР СОЮЗАЙ АРАДАЙ КОМИССАРНАРАЙ СОВЕТ

БҮХЭСОЮЗНА КОММУНИСТИЧЕСКЭ (большевигүүдэй) ПАРТИИН ЦЕНТРАЛЬНА КОМИТЕТ.

СССР-эй Верховно Соведэй һунгуулида бэлэдхэл

Зэдын аймагай ажалшад һунгуулиин „Дүримые“ ба Сталинска Конституциие үнэзгы өөр ну[illegible]далжа байна. Һунгуулида бэлэдхэхэ ябадалтай дана арадад улан аймагай колхозуудаар ажалай үндэр бүтээсэнүүдые туйлажа, ажалай хүдэлмэри дээрэ илалта туйлаха гэһэн патриотическа хүдэлөөн үрэдэбэ.

Аймагай түрүү колхозууд агуу ехэ Октябрьска социалистическа революциин XXVIII ойн бүхы хүдэлмэри дээрээ амжалта туйлаха [illegible] зорилготой өөр [illegible] уялгануудые абаад тэрэнэй нэрэтэй түрэтэй өөр дүүргэжэ байха юм. Жэшээлхэдэ, Котовскиин нэрэмжэтэ хүдөө ажалай артелиин эрэгтэй эмэгтэй гэшүүд энэ түүхэтэ ойе түрэндэ уялгата ёһоор тушааха түсэбүүдээ дүүргэжэ үгэхэ нэгэн хүсэлэнтэй. Тарна тушааха түсэбөө ноябриин 6-да 100 процент дүүргэхэ, мүн малажалай [illegible] тушааха түсөө дүүргэхэ талаар мүнөө һүни үдэргүй эрш хүтэй хүдэлмэри ябуулагдана.

Тус колхозой [illegible] үгые хүндэтэйгөөр бэелүүлнэ. Һүүлэй үдэрнүүдтэ тарна тушааха хүдэлмэриин темп урдахиһаан эрид шууд дээшэлжэ, бэлэдхэлэй пунктнуудта хэдэн арбаад ашаа аар тарна татхан тушаагданад. Тэрэнэй хамта сүүлөөтэй сагтаа һунгуулиин хуулиие уда хын тулада тэндэ эмхидхэгдэһэн кружогто колхозникууд ороо[illegible] ябана. Энэ колхозой уншалгын байшангай хүдэлмэритэ шэд [illegible] һунгуулиин „Дүримые“ арад ниитэдэ ойлгуулха талаар ехэхэн эмхидхэлэй хүдэлмэри хэжэ, бүхы агитаторнуудай эдиб идэй хабаа[illegible] агаалг[illegible] гай гэр байр[illegible] ба [illegible] һайхан ар[illegible]бэ.

* * *

Байкало Сэлэнгын пароходствын Управлениин дэргэдэхи партийна эхин организациин пропагандистнууд ба агитаторнууд ССР Союзай Конституци, „СССР-эй Верховно Соведэй һунгуулиин дүримые“ хэхэ [illegible] дүримтэй бодот һунгуулиин бэлэд материальна ударитай хүдэлмэришэн, инженерно-техническэ хүдэлмэришэд ба албахаагшадые танилсуулха талаар эдибхитэй хүдэлмэри хэнэ.

Тус агитколлективэй хүтэлбэрилэгшэ коммунист нүхэр Хрящов болбол бүхы агитаторнуудаа суглуулжа, хэдэн дахин семинар үнгэргэхэһөө гадна тэдэнэрые бүхы цехүүдээр тараажа ниитэ[illegible] амжын хүдэлмэриие үргэн [illegible] ябуулжа эхилбэ. Гэрээн эй хамта эндэхи агитаторнууд Советскэ Союзай ула хоорондын ба [illegible] оршон байдалай [illegible] һонирхолтой хөөрэ дөөнүүдые үнгэргэжэ, хүдэлмэришэдые политическэ талаар хүмүүжүүлхэ хэрэгтэнь партийна организацидаа туһалжа байха юм.

Үнгэрэгшэ 8 жэлэй туршада хуулиин наһа хүрэжэ, һунгуулида хабаадаха эрхэтэй болоһон залуу хүнүүдтэ зориулжа, политическа ба теоретическа темэтэ хэдэн дахин эмхидхэл, лекцинүүдые уншаба. Энэ эмхидхэлнүүд болон лекцинүүдые хэхэ хүдэлмэридэ эндэхи партийна организациин политическо-теоретическа [illegible] һайн бэлэдхэлтэй инженернүүд хүтэ бэрихэ [illegible] хүдэлмэри эгнэд эдиб идэйгээр хабааджа байна.

Һунгуулиин „Дүримые“ арадай дунда һайн [illegible] агитаторнуудай дунда Октябриин урда тээ социалистическа мүрысөөн үдэрһөө [illegible] үргэдэжэ, [illegible] абаһан [illegible] бэлэдхэгдэбэ. Мүнөө дабжа абаһан [illegible] гарһан [illegible] түргэжэ байһан агитаторнууд олон.

Навигациин хүдэлмэри дүүргэжэ, тус коллективэй хүдэлмэришэн ба инженерно-техническэ хүдэлмэришэд намар үбэлэй үедэ [illegible] нарта бол н бар жануудай засбарииин хүдэлмэридэ орожо байна. Тиимэһээ эндэ хүдэлмэришэдэй дунда агитационно-олонитой хүдэлмэриие үргэнөөр эрхилжэ, социалистическа мүрысөөндэ орохоһоо абаһан уялгануудаа хүндэтэйгөөр дүүргэхэ хэрэгтэнь туһаламжа үзүүлхэ ябадал шухалын шухала болоод байна.

Өөһэдынгөө ажаүйлэдбэриин предприяти, пароход болон суднануудые үбэлдэ дүүрэн бэлэдхэхэ талаар абаһан уялгануудаа эндэхи зарим коллективүүд жэшээтэ һайнаар дүүргэжэ, наркомов [illegible] шагналда хүргэһэн байгаа. Мүн тэрэшэлэн „Отличной уһан замай ниг“ гэһэн значогоор эгэн түрүү стахановецууд шагнагдаха болоо.

Н. ВАСИЛЬЕВ.

Амархановайхидай амжалта иимэ

Энээнэй ахиие хараһан хүн амархановайхид гэжэ уншахалаараа, эндэ нэгэ бүлэнэр тухай хэлэгдэбэ ха гэжэ һанахань магадгүй. Теэд үнэхөөрөөшье ганса бүлэ шэнги эбтэй эдибхитэйгээр ажалладаг нэгэ звено тухай бэшэгдэбэ.

Саду Амарханов Эсэгэ ороноо хамгаалгын Агуу ехэ дайнай инвалид юм. Анхан түрүүн армиһаа табигдажа гэртээ бусахадаа, өөрынгөө түрэл «III Интернационал» колхозой огородно звеное һайн дураараа даажа абаа һэн.

—Культура бүхэнэй үндэр ургаса өөрөө ерэдэггүй хадань оролдохо хэрэгтэй гээшэ, намда хэдэн хүнүүдые таһалжа үгэгты, тиигээд хэр зэргэ хүдэлмэрилһыемнай хуряалгын үедэ хоёр нюдөөрөө хаража сэгнээрэйгты,—гэжэ Саду Амарханов колхозойнгоо правленидэ мэдүүлээ бэлэй. Дайн сэрэгтэ ябажа гайхамшагта баатаршалга, шэрүүн шанга тэмсэлшье, ухэлшье хараһан хүн хадаа нилээдгүй хатуужан зоригжожо, хэлэһэн үгэдөө хүрэхэ болоһон лэ байха ёһотой,—гэжэ тэрэнһээнь хойшо колхозойнь гэшүүд бүгэд хүгшэдгүй хэлсэдэг болоо һэн.

Огородно звеное даажа абаһанаа хойшо Саду Амарханов тарилгада бэлэдхэлэй хүдэлмэриие унтаа үргэһэгүйгөөр ябуулжа эхилбэ. Түрүүшээр колхозой зарим гэшүүд: «Садумнай хормойдоо һалхи оруулаа» гэлдэжэ Амархановай амалтагүйгөөр ажаллахыень харахадаа шоглон байдаг һэн. Харин хэдэн хоног үнгэрөөд байхада, харахаһаа хүрьһэтэ газарай бамбагархан болгороо элдүүрилэгдэһыень харахадаа тиигэжэ хэлсэдэг колхозникууд үгэ дуугүй боложо, Садуе ябаһаар лэ газартань хүндэлдэг, тэрэнэй хэлэһэн лэ үгыень дуулдаг болоо.

Хартаабха, капуста тарижа байһан үедөө Амархановай звено бүхэдөө шударгы түргэн ажаллажа, газараа агротехническэ эрхим шаардалтайгаар элдүүрилһэн, хэрэгтэй бүхы үтэгжүүлгые саг сооньь хэһэн, мүн тэрэнэй хойноһоо оролдосотойгоор харууһалһан байха юм.

Мүнөө болохоор амархановайхидай энэ оролдолго угаа ехэ ашатай үрэ үгэбэ. 10 гектарһаа га бүриин 450 центнер хартаабха, 5 гектарһаа га бүриин 450 центнер капуста хуряажа абаһаниинь хадаа амархановайхидай иимэ амжалтануудые гэршэлжэ үгэхэ байна.

Заиграйн аймагай «III Интернационал» колхозой зүгһөө гүрэндэ хартаабха, капуста тушааха түсэбүүдээ болзорһоо урид дүүргэһэн, хартаабхын хүрэнгэ хүсэд хааһан, колхозникуудай ажалта үдэртэ ногоон элеэ элбэгээр хубааһан ябадал имагтал Саду Амархановай хүтэлбэрилдэг огородно звеногой гэшүүдэй Агуу ехэ Октябрьска социалистическа революциин XXVIII жэлэй ойдо эрхим бэлэг боложо үгэбэ.

П. МЕТЛЯЕВ.

Албанһаа табигдагшад хүтэлбэрилхы хүдэлмэридэ дэбжүүлэгдэбэ

Немецко-фашистска эзэмдэгшэдһээ ба японско шунахай империалистнуудһаа Эхэ ороноо хамгаалжа, энэ бузар булайнуудые бута нэрьелсэһэн баатар хүбүүднай түрэл нютагтаа нэгэ нэгээрээ, бүлэ гэр бүлэ гэртөө бусан ерэжэ байна. Эдэнэрэй олонхинь дайн сэрэг соогуур шэнэ-шэнэ мэргэжэ нүүдые шудалба. Дайшалхы танк, самолёт, ехэ буу, уһан соогуур ябадаг онгосо, гвардейскэ миномёт, хүндэ ба хүнгэн автомашинануудай орёо оньһон техникүүдые мэргэнээр шудалхаһаа гадна, хүтэ бэрихы хүдэлмэриие зонхилхо талаар эмхидхэлэй дүй дүршэл олоһон хүнүүд эдэнэй дунда олон бии.

Дүрбэн жэл үлүүтэй сагта дайн сэрэгэй гал түймэр соогуур хатуу шанга бэрхэшээлнүүдые дабажа гараһан аад, мүнөө амгалан тайбан хүгжэлтын оршон байдалда түрэл нютагтаа табигдажа ерэһэн хүбүүднай эсэжэ ахын ээнэрэн ы сэдь этээр, мүн бүхэ дэниитын халуун аншаралаар хүреэлэгдэһэндээ урмашажа колхозной поли, малажалай ферма, гүүртэнүүд, ажаүйлэдбэриин предприятинуудай цехүүд соо ба эмхи зургаануудаар хүдэлмэри хэдөө түрүүшынээ үдэрһөө эхилжэ, ажалай үндэр бүтээсэнүүдэй үльгэр жэшээ харуулнад.

Үбсүүн дээрээ 3 орден яларуулһан нүхэр Ж. Цыктоев урдань Ноёхоной сомоной В. И. Ленинэй нэрэмжэтэ хүдөө ажалай артелиин правлениин түрүүлэгшые мал ажалай талаар орлогшо байһан юм. Мүнөө түрэл колхозойнгоо гэшүүдээр түрүүлэгшэ болгогдон нэгэн дуугаар һунгагдаад, ажахын ба политическэ удхашанартай кампаниинуудые парти ба правительствын тогтооһон болзор соо дүүргэжэ, мүрысөөндэ ороходоо абаһан уялгануудаа нэрэтэй түрэгэйгөөр дүүргэхэ хэрэгтэнь бүхы гэшүүдтээ туһална байха юм.

Армида ошохынь урда тээ АЗО-гэй техническэ хүдэлмэрилэгшэ байһан гвардиин капитан Жигмыт-Доржи Вамбуев ажалшадай депутатуудай аймагай Соведэй исполкомой түрүүлэгшые нютагай ажаүйлэдбэриин талаар орлогшо болгогдон, партиин айкомой бюро болон Айисполкомой заседаниинаар дэбжүүлэгдэбэ. Советскэ хүүгэдые политическээр хүмүүжүүлжэ, тэдэнэрые эрдэм номдо һургажа байһан эхин һургуулиин багша нүхэр Ж. Дымыков ВКП(б)-гэй айкомой сэрэгэй таһагые даагшаар дэбжүүлэгдээд, арад ниитые сэрэгэй мэргэжэлдэ һургаха хүдэлмэриие аймаг соогоо толгойлон ябаха зуураа дайн сэрэг соогуур олоһон мэргэжэлээ бүгэдэниитэдэ үгэнэ.

Урдань худалдаа-наймаанай хүдэлмэри дээрэ ажаллажа байһан гү, али сельпогой түрүүлэгшэ байһанаа Улаан Армида ошожо, дайн сэрэгэй хатуу шанга бэрхэшээнүүдые үзэһэн нүхэр Доблон Сагадаев болбол партиин айкомой инструктор болоод, партийно-эмхидхэлэй хүдэлмэриие һайн харуулха хэрэгтэнь колхозной партийна эхин организацинуудта бодото туһаламжа үзүүлдэг болоо.

Тарялангай ажалай бригадые хэдэн жэлэй туршада хүтэлбэрилжэ, үндэр баян ургаса туйлаһаа гадна, Бүхэсоюзна хүдөө ажалай выставкада хабаадаһан, мүнөө сэрэгэй албанһаа табигдаһан Дмитрий Андреевич Малыгин „Ленинский путь“ колхозой правлениин түрүү эгшээр һунгагдаад, гээгдэжэ ябаһан колхозоо түрүүшүүлэй зэргэдэ тагажа абаха нэгэн хүсэлэнгэйгөөр хүдэлмэрилнэ.

Аймагай ажалшад армиһаа табигдагшадые гансахан лэ халуун аншаралаар хүреэлээд байдаг бэшэ, харин тэдэнэрһээ ехэхэн ашагтай туһатай хүдэлмэри хүсэжэ, харюусалгатай ба хүндэтэй тушаалнуудта дэбжүүлнэд.

Тиимэһээ [illegible] дүүргэхэ байһандань ямаршье ажаг һэжэг байхагүй.

С. ШАРАПОВ, ВКП(б)-гэй Сэлэнгын айкомой секретарь

Манай Эхэ ороной эрхим хүбүүд болохо—Советскэ Союзай Геройнууд ба Социалистическэ Ажалай Геройнууд алдаршаг лэ!

ВКП(б)-гэй ЦК-гой уряалнуудһаа

Хүндэлэлэй доска

ВКП(б)-гэй АЙКОМУУД БА АЙМГҮЙСЭДКОМУУДАЙ ЗУУРШАЛГААГ ХҮНДЭЛЭЛЭЙ ДОСКАДА БЭШЭГДЭБЭ

ИВОЛГЫН АИМАГ

76. **«Майн 1» колхоз** (правлениинь түрүүлэгшэ **Р. И. Михалев**, партийна организациинь секретарь **И. Г. Загузин**)—гүрэндэ 7.200 пүүд таряа тушаажа, жэлэйнгээ түсэбые болзорhоо урид дүүргэбэ.

77. **«XVII партсъезд» колхоз** (правлениинь түрүүлэгшэ **Д. И. Красноярoв**)—6.400 пүүд таряа тушаажа, жэлэйнгээ түсэбые болзорhоо урид дүүргэhэн байна.

78. **Ленинэй нэрэмжэтэ колхоз** (правлениинь түрүүлэгшэ **К. Т.Хомяков**, партийна организациинь секретарь **М. Ф. Токарева**)—гүрэндэ 10.000 пүүд таряа тушаажа, жэлэйнгээ түсэбые болзорhоо урид дүүргээ.

79. **«XVIII партсъезд» колхоз** (правлениинь түрүүлэгшэ **С. Г. Мельников**, партийна организациинь секретарь **М. П. Миронов**)—12.000 пүүд таряа тушаажа, жэлэйнгээ түсэбые болзорhоо урид дүүргэhэн байна.

80. **Маяковскиин нэрэмжэтэ колхоз** (правлениинь түрүүлэгшэ **В. Д. Бурдуновская**,—гүрэндэ таряа тушааха жэлэйнгээ түсэбые болзорhоо урид дүүргэбэ.

81. **Ждановай нэрэмжэтэ колхоз** (правлениинь түрүүлэгшэ **М. И. Постоновский**, партийна организациинь секретарь **А. Л. Таургинская**)—гүрэндэ таряа тушааха жэлэйнгээ түсэбые болзорhоо урид дүүргэhэн байна.

Түрүүшүүлэй уулзалга

hаяхан, Ехэ-Кударын машинно-тракторна станциин залуушуулай түрүү тракторна бригадын бригадир Цырен Дамбаев гэгшэ Оронго нютаг ерэжэ, Саянтын МТС-эй залуушуулай тракторна бригадын членүүдтэй уулзаба.

Эгээл энэ үедэ Бимба Дымбрыловэй бригадын членүүд полевой хүдэлмэреэ дүүргээд, тракторнуудаа заhабарилхын тулада мастерскойдоо асарhан байгаа. Тиин, нүхэр Дамбаев болбол Дымбрыловтэй хамта мастерскойдо орожо, бүхы тракторнуудынь хараhан, мүн тус бригадын хүдэлмэриин дүршэл тухай Дымбрыловhоо асуужа, тодо hонор харюунуудые абаhан байха юм.

Энэ уулзалга дээрэ нүхэр Дымбрылов хүдэлмэриингөө зарим дүнгүүд ба трактор машинануудай заhабарилга ямараар үнгэргэхэ тухайгаа хэлэжэ үгөө.

Дымбрыловэй бригадын членүүд сезон соогоо условно трактор бүхэнөөр 850 гектар элдүүрилжэ, жэлэйнгээ түсэбые 336 процент дүүргэhэн, 5.100 килограмм горючи арбилhан байна. Бригадын членүүд Цырендаша Бимбаев, Дари Бадмаева гэгшэд полевой хүдэлмэриин үедэ үргэлжэ үндэр бүтээсэ ба эрхим шанар туйлаhан байха юм. Полевой хүдэлмэриин үедэ тракторист бүхэн машинынгаа хойноhоо техническэ харууhа эрхимээр үнгэргэhэн байна. Бригадын членүүд тракторнуудай заhабарилга 1946 оной январиин 1-дэ дүүргэхэ уялга абанхай.

Тэрэшэлэн, Ехэ-Кударын машинно-тракторна станциин залуушуулай тракторна бригадын член Цырен Дамбаев гэгшэ Дымбрыловэйхидтэ өөhэдынгөө хүдэлмэриин амжалтанууд тухай хэлэжэ үгөө.

Хүдэлмэриингөө дүршэл тухай хөөрэлдэhэн эдэ түрүүшүүл саашадаа уулзажа байя гэлсэбэ.

М. БАВЫРИНА.

Сталинай нэрэмжэтэ колхоз таряа тушаалгаа дүүргэбэ

Сталинай нэрэмжэтэ хүдөө ажалай артелиин членүүд аймаг соогоо эгээн түрүүлэн гүрэндэ таряа тушааха жэлэйнгээ түсэбые болзорhоо урид дүүргэбэ. Тус колхоз бэлэдхэлэй пунктнуудта 3.850 центнер таряа тушааhан байна. Гүрэндэ таряа тушааха түсэбөө болзорhоо урид дүүргэхын түлөө бүхы хабара э суулhэн дээрэхи артелиин членүүд hүүлэй үедэ графигаа дүүргэхын түлөө улам эршэдэhэн байха юм.

Мүн „Гигант“ гэжэ хүдөө ажалай артелиин членүүд hүүлэй үдэрнүүдтэ таряа тушаалгын темпые нилээдгүй шангадхаhанай ашаар жэлэй гээ түсэбые үглөө мүнөөгүй дүүргэхэнь. Тус колхозой пд бэлэдхэлэй пунктнуудта 2.700 центнер таряа тушаагаад байна. Түсэбынь 2.900 центнер юм.

П. Гаврилов.

ТРАКТОР БА КОМБАЙНУУДАЙ ХҮДЭЛМЭРИ ТУХАЙ БМАССР-эй НАРКОМЗЕМЭЙ МЭДЭЭН

1945 оной ноябриин 1.

МТС-үүд	Тракторна хүдэлмэриин жэлэй түсэбэй дүүргэлтэ (проц).	15 хүсэтэй нэгэ тракторэар элдүүрилэгдэhэниинь (1 гектараар).	Комбайнаар хуряаха түсэбэй дүүргэлтэ (процент.)
Саянтын	160,6	400,0	200,5
Иволгын	117,9	270,2	141,2
Селендумын	115,5	243.1	196,6
Сэлэнгын	113,8	257,2	164,2
Гашейн	106,9	205.0	122,2
Үдын	105,9	217,2	166.9
Курбын	105,5	237,3	201,4
Хэжэнгын	104,5	240.8	132,9
Түнхэнэй	102,5	231.3	189.7
Хорини	102,0	210,8	102.4
Кабанскын	101,8	230.7	106.1
Суулгын	100,2	204,8	194,5
Торини	99,8	166.2	188,0
Хонхолойн	99,3	207,5	147.2
Эгэтын	97,9	188.4	132,6
Н.-Брянска	89,1	182,6	97,1
Кыренскэ	86,4	246,2	162,2
Б.-Кударын	86,1	186.5	134,7
Бичурын	81,3	190,7	149.8
О.-Ключевскэ	81,2	163,0	55,8
Тимлюйскэ	79,5	158,3	41,3
М.-Куналейн	79,1	179.0	119,5
Итанцын	77,2	148.1	64,4
Тарбагатайн	76.9	153.3	135.1
Куйтунска	75,6	120.8	50.0
Баргажанай	73.6	133,1	21,5
Үшөөтэйн	72,6	170,1	129,2
Чесаныи	72.6	137.6	118,7
С.-Усанай	69,0	144.0	147,1
Жиримскэ	66,6	129.8	123.8
Закаменай	65,4	99.6	154,5
Б.-Куналейн	59.2	129,5	73.6
Кяхтын	58,1	121.9	37,6
Хамта:	91,2	191,1	129,7

Красноярска хизаарай Алтайска районой «Майн 1» гэжэ колхоз тосхоноо таатай зохид болгохо хэрэгтэ ехэхэн зөөри оруулаа.

ЗУРАГ ДЭЭРЭ: колхозой электростанци ба уhа абаха газар.

С. Малобицкиин фото (ТАСС-эй фотохронико).

Мал үсхэбэрилхэ түсэбөө дүүргэбэ

Пётр Петрович Матвеев Прибайкальска аймагай «Путь социализма» колхозой hүнэй-товарна фермые даагшаар хүдэлмэрилдэг юм. Тиин, колхозно hүрэгүүдээ олошоруулан, үсхэбэрилхэ, тэдэнhээ абтаха ашаг шэмыень дээшэлүүлхэ хэрэгтэ фермын хүдэлмэрилэгшэдые бараниинь элсүүлжэ шадаhан байна. Тэрэнэй ашаар, тус фермэ болбол малажалые хүгжүүлхэ гүрэнэй түсэб дүүргэhэн, малажалай продуктнуудые гүрэндэ тушааха түсэбүүдээ сум дүүргэhэн байха юм.

Мүн энэ фермын хүдэлмэрилэгшэд 1945—46 онуудай малай үбэлжэлгэдэ бэлэдхэлые амжалтатайгаар үнгэргэжэ байна. Үхэр малайнь байра байдалнууд бүгэдэ заhабарилагдажа урин дулаан болгогдонхой. Мүн доторхинь hаруул сэбэр юм.

Энэ фермын хүдэлмэрилэгшэд үбэлжэлгэдэ бэлэдхэлые саг болзор соонь үнгэргөөд байхадаа, бүхы малаа тобир тарганаар ба хорол тогүйгөөр онідо оруулхын түлөө социалистическэ мүрысөөндэ эршэтэйгээр оролсоод, абаhан уялгануудаа арюунаар дүүргэхын түлөө шууд түргэн тэмсэжэ байна.

Н. ШЕРГИНА.

Аймагай выставкэдэ хабаадахань

Тельманэй нэрэмжэтэ колхозой түрүү hаалишан Ханда Цыденова гэгшэ 1945 оной 9 hара соо өөрынгөө харууhалдаг нютагай үүлтэрэй үнеэдhээ 5.801 литр hү hааба. Тиигэжэ hү hааха түсэбөө 1.281 литрээр үлүүлэн дүүргэhэн байна.

Тэрэшэлэн нүхэр Цыденова абаhан түлнүүдээ нэгэшье хоролтогүйгөөр тэнжээжэ абаhан юм. Энэ нүхэрэй абаhан 15 тугал тобир тарган бурууннууд болобо.

Түл абалга болон hү hаалгаар иимэ амжалтануудые туйлаhан Сэлэнгын аймагай түрүү hаалишан Ханда Цыденова гэгшэ аймагай малажалай выставкэдэ хабаадалсаха эрхэ олоhон байна.

Г. САБЖАЕВ.

Илаhан комбайнернууд шан абаба

Хэжэнгын машинно-тракторна станциин дирекци ба партийна организаци болбол комбайнаар таряахуряалгын хүдэлмэриин зарим дүнгүүдые гаргаhан байна. Тиигээд байхадаа социалистическэ мүрысөөндэ илаhан түрүү комбайнернуудта шан үгэжэ, тэдэнэрые урмашуулhан байха юм. Сезон соогоо 340 гектар хуряажа, түсэбөө 300 процент дүүргэhэн, 200 килограмм горючи арбилhан түрүү комбайнер Доржи Цыренжапов, „Комсомол“ колхозой поли дээрэ хүдэлмэрилдэг комбайнерка Зоя Ванчегаева ба бусад тэрэ шагнада хүртэhэн байна.

Тэрэшэлэн МТС-эй комбайнернууд Вандан Анандуев, Бирги Гыргеев, Анна Афанасьева ба бусад сезонно даалгабаринуудаа хэдэн процентээр үлүү эн дүүргэбэ. Комбайнер Вандан Анандуев сезонно нормоёо 300 процент дүүргэжэ, 180 килограмм горючи арбилhан байна.

И. Игнатьев.

ХИЛЫН СААНА

МНР-эй гүрэнэй элүүрые хамгаалгын 20 жэл

УЛАН-БАТОР. ноябриин 3. (ТАСС). Монгол арад зон Монгол арадай республикын элүүрые хамгаалха органуудай 20-дохи жэлэй ойе тэмдэглэжэ байна. Арад зоной элүүр энхэ байдалай түлөө гүрэнэй оролдолго 1925 ондо эхилhэн байгаа, тиихэдэ правительствын тогтоолой ёhоор дотоодо хэрэгүүдэй министерствын дэргэдэ элүүрые хамгаалха департамент бии болгогдоhон байха юм. Тэрэ сагhаа эхилээд монголнуудай байдалда медицинэ нэбтэрүүлэгдэhэн, эмнэлгын учреждениинүүд бии болгогдоhон байна.

Республика дотор элүүрые хамгаалгын хүгжэлтэдэ тибетскэ медицинын hаад хэhэн дээрэhээ МНР-эй ехэ хуралай зургаадахи сессиин шиидхэбэреэр 1930 ондо тэрэ медицинэ бюджедhээ хаhагдаhан ба научна европейскэ медицинэ гүрэнэй гэжэ мэдэрэгдэhэн байгаа. Элүүрые хамгаалгын министерство бии болгогдожо, тэрэнь эмнэлгын учреждениинүүдые олоор эмхидхэхэ ба национальна медицинскэ кадрнуудые бэлэдхэхэ хүдэлмэриие эхилhэн байха юм.

Мүнөө үедэ республика дотор 2.360 койкотой 30 больница, 52 амбулатори, 234 фельдшерскэ пункт, 24 консультаци, уушханай ханяаданай ба венерическэ диспансернүүд, уушханай ханяаданай «Сельба» гэдэг санатори бии байна. Эмнэлгын эдэ учреждениинүүдтэ 130 врач ба 1.230 дунда медицинскэ хүдэлмэрилэгшэд хүдэлмэрилнэ. Монгол врачнууд Тепельма, Шагдар Сурун, Дагзыма болон Тамап гэгшэдэй нэрэнүүд республика соо суутай болонхой.

Гансахан 1944 ондо 32.000 арадууд стационарна эмнэлгын учреждениинүүдтэ медицинскэ туhаламжа абаhан ба 60.000 хүндэ гэртэнь туhаламжа үзүүлэгдэhэн байгаа. Больницануудынь рентгеновскэ ба физиотерапевтическэ аппаратураар тухеэрэгдэн хангагданхай. Больница болон медицинскэ пунктнуудай үргэн олон байhан дээрэhээ халдабарита үбшэнүүд үсөөрэhэн байха юм. Урдань хэдэн мянган хүнэй үхэжэ байhан эшэргэнэ үбшэнөөр үбэдэhэн нэгэшье ушар hүүлэй арбан жэл соо орон дотор байхагүй.

Арадуудай санитарна гэгээрэлдэ тон ехэ анхарал табигдана. Медицинскэ темээр лекцинүүд ба хөөрэлдөөнүүд үнгэргэгдэнэ, тусхай кинофильмнүүд гаргагданхай, эдэбын профилактическа тарилганууд ургэнөөр хэгдэнэ. Хэдэн мянган арадууд Улан-Батор шадарта эмнэлгын минеральна эүйлнүүдээр баян курортнуудта эмнэгдэжэ байна.

МНР-эй правительство болбол үнгэрhэн 20 жэл соо элүүрые хамгаалха хэрэгтэ 1.006 миллион түхэриг hомолhон байна. Улан-Баторай гүрэнэй университедэй медицинскэ факультет болон медицинскэ техникумдэ медицинскэ кадрнуудые бэлэдхэхэ талаар ехэхэн хүдэлмэри хэгдэнэ. Тус техникум 424 фельдшерые бэлэдхэжэ гарганхай. Улан-Баторай Университедэй медицинскэ факультедтэ 200 хүн hурагдажа байна. 1947 ондо монгол врачнууд түрүүшынхеэ гаргагдаха байна.

Советскэ Союз болбол врачнууд, больницын тухеэрэлгэнүүд болон медикаментнүүдые эльгээжэ, МНР-эй элүүрые хамгаалха хэрэгые хүгжөөхэ ябадалда ехэхэн туhаламжа үзүүлнэ. Премьер-министр Маршал Чойбалсан болбол МНР-тэ элүүрые хамгаалгые эмхидхэхэ хэрэгтэ СССР-эй үүргэ тухай хэлэхэ зуураа өөрынгөө хэлэhэн үгэнүүдэй нэгэн дотор иигэжэ мэдүүлhэн байна габэл: «Научна медицинэ дэлгэрүүлэн манай арад зоной элүүрые хамгаалха ябадал хадаа орон дотор культурын үгаа ехээр ургаhаниие, арад зоной олошорhониие, залуушуул болон үхибүүдhээ гражданинуудые хүмүүжүүлhэн ябадалые гэршэлнэ. Энэ хэрэг бидэнэй шухалын шухала зорилгонуудай нэгэн байhан дээрэhээнь манай агууехэ хани болохо Советскэ Союз болбол манай орон дотор элүүрые хамгаалха хэрэгые түргэнөөр ургэдхэхэдэ илангаяа туhална».

МНР-эй правительство болбол 160 врачнууд, фелшернүүд болон медицинскэ сестрануудые республикын орденууд болон медальнуудаар шагнажа, элүүрые хамгаалгын хүдэлмэрилэгшэдэй габьяае тэмдэглэhэн байна.

ШВЕДСКЭ ГАЗЕТЭНҮҮД ШВЕЦИДЭХИ ГИТЛЕРОВСКЭ АГЕНТНҮҮД ТУХАЙ БЭШЭНЭ

СТОКГОЛЬМ. ноябриин 3 (ТАСС). Шведскэ хэблэлэй түлөөлэгшэдтэ зорюулан ноябриин 1-дэ Премьер-министр Ганссон гэгшын эмхидхэhэн пресс-конференци дээрэ премьер-министрhээ иигэжэ асуугдаhан байна габэл: Швецидэ шведскэ квислинговецууд болон нацистнуудай списогүүдые немецүүд хэhэн байгаа гү?

«Швецидэхи германска миссиин персонал нэгэтэ өөрынгөө танилнуудай списогүүдые хэhэн байгаа, тиихэдэ немецүүдэй илангаяа hонирхоhон поюурнуудай тухай тодо hонор бэшэлгэнүүдээр тэдэ списогүүдынь хангагданхай байгаа гэжэ премьер-министрын харюу дээрэhээ мэдэгдэнэ гэжэ «Свенска Дагбладет» гэдэг газетэ бэшэнэ. 1941 ондо шведскэ нацист Аллерс гэгшэ Германи ошоhон ба нацистнуудта туhалhан шведүүдэй списогүүдые абаашаhан байха юм. Гэбэшье таможеной үзэлгэ болоходоо Треллеборгын засагууд тэдэ списогүүдые Аллерсhээ хуряажа абаhан байгаа.

«Хүрин гварди» гэжэ нэрэтэй урдань байhан фашистска организаци-Швецидэхи гитлеризмын дайсатай картотекэ зохёоhон байгаа. Манхэмэй нацистска общество ерээдүйн шведскэ «правительствын» списогые табиhан байгаа гэжэ тэрэшэлэн мэдэгдэнхэй, тэрэ правительство нацизмын тала баригшадhаа бүридэhэн байха ёhотой байгаа.

Ород хүнүүд Курильска аралнууд дээрэ

Сергей МАРКОВ.

1697 ондо Владимир Атласов болбол Камчаткын урда захын Лопатка гэжэ хушуун дээрэhээ, утаа баян байhан вулканта аралнуудые хараhан байгаа. Тэрэ сагhаа хойшо Курильска аралнууд болбол ород зондо мэдэгдэhэн байха юм. 1711 ондо Иван Козыревский гэгшэ ород зонhоо түрүүшын хүн Курильска аралнуудай—«нэгэдэхи аралай» (Сюмусюгэй) байсата эрье дээрэ бууhан байна. Тэндэhээ урда зүг тээшэ hамаран,—«Апонско хаашуултай золгоhон» байха юм. 1715 ондо Козыревский болбол «Курильска түрүүшын хоёр аралнуудые мэдэлдээ абаhан ба эдэ аралнуудай зон Матмай городой купецүүдтэй худалдаа-наймаа эрхилжэ байhан тухай мэдээ асарhан байна»—гэжэ А. С. Пушкин, бэшэhэн байгаа. Агуу ехэ Пётр хаанай эльгээhэн Иван Евреинов, Фёдор Лужин ба Конрат Мошков гэжэ далайн аяншад 1719—1721 онуудта Курильска аралнуудай захаар ябажа үзэhэн байгаа.

1725 ондо Курильска холбоо аралнуудай арбан аралынь ород зон мэдэлэг болоhон байха юм. Тэрэ жэлдэ П. Д. Гоманнай «Ехэ Атлас» дотор, ород зоной мэдээсэлэй ёhоор Камчаткын карта хэблэгдэhэн байна. Энэ карта соо мүн Курильска аралнууд оруулагдаhан байгаа. 5 жэл хойнонь «Санкт-Петербургска ведомостьнуудай» хуудаhанууд дээрэ, Козыревскиин баатар зурхэтэ ябадал тухай статья хэблэгдэhэн байна. Энэ статья соо тэрэ хүн хадаа «Япони хүдэр ороходо зам тухай, ямар аралнуудай хаагуур ябажа болохо тухай, мүн тэдэ аралнуудай нэгэн арал дээрэ Матмае гү, али Матсмае гэжэ огород бии байhан тухай тон олон hонин мэдэнүүдые хэлэжэ үгэжэ шадаха байна»—гэжэ бэшэhэн байха юм.

Тэрэ жэлдэ Беринг болбол Амурай адаг, Охотско Далай, Камчатка, Япони ба Курильска аралнуудай хоорондохи далайн замуудые шэнжэлхэ тухай асуудал табиhан байна. 1730 ондо Василий Шестаков болбол үсөөн тоото отрядтай ябажа, Курильска холбоо аралнуудай түрүүшын аралнууд болохо: Сюмусю, Парамушир, Ширинки (Дьякон), Маканруши ба Онекотан аралнуудта ябажа үзэhэн байна. Камчаткын алдарта шэнжэлэгшэ болохо Степан Крашенинников болбол 1737 ондо Курильска аралнуудые тодолон бэшэхын тухай мэдээнүүдые хуряажа эхилhэн байгаа, хожомынь энээнэй зохёолнуудые Вольтер ба Пушкин шудалан үзэhэн байха юм.

1766—1767 онуудта Курильска холбоо аралнуудай урдуур арбаад аралнуудые манай хүнүүд шэнжэлжэ дүүргэhэнэй hүүлдэ, Уруп арал дээрэ түрүүшын ородой hуурин бии болоhон байна. Энэ үедэ илангаяа Итурун (Эторофу) гэжэ арал, тэрээнэй үндэр үндэр галта уулануул, халуун аршаанууд ба серын залежэнүүд hайтар шэнжэлэгдэhэн байгаа. Ородууд болбол улам бүри урда зүг тээшэ ябажа байhан юм. 1767 ондо Охотскын подштурман Афанасий Очередин болбол «ёhотой Матсмай хүртэр» (Хокайдо арал хүртэр) ошоhон байна. Казачий сотник Иван Черный болбол Уруп ба Итуруп аралнуудые тойрон байгаа ушан дотор далайн бобрнуудые агнадаг байгаа. Энэ хүн хадаа өөрынгөө географическа шэнжэлэлгэнүүд тухай тоосоо бэшэжэ, Иркутск асаржа тушааhан юм. Тэрэ сагhаа хойшо Охотско ба Камчаткын зориг ехэтэ хүнүүд болбол Ванинау гэжэ урупска гаваньда курильцэнүүдтэй сугтаа үбэлжэдэг болоо бэлэй. Тэндэхи ангай үнэтэ арhануудые Якутск асаржа худалдадаг болоhон юм. Японие шэнжэлhэн эгээн түрүүшын ородой шэнжэлэгшэдэй нэгэн болохо Д. Я. Шебалин болбол Уруп арал дээрэhээ Хоккайдо арал дээрэхи Аткис гэжэ город хүртэр ябаhан байна. Иигэжэ ородууд хадаа 1779 он хүртэр, бүхы Курильска холбоо аралнуудые заха хүртэрэнь үнгэргэhэн байха юм.

Ород хүнүүдэй курильцэнүүдтэй эбтэй хани байhан ябадал япониие сухалдуулдаг байгаа. Тэдэнэр болбол зориг ехэтэ ородой аяншадые үhөө-хороор хардадаг байhан юм. Жэшээнь, 1780 оной намар Уруп аралай байсануудта ородой томо корабль ерэжэ хашагдаhан байна, энэ кораблиин палуба дээрэ тархяа абхуулhан хүн хэбтээ hэн. Японтон болбол Курильска аралнууд дээрэhээ үбэлжэhэн ородуудые хүлүүч абадаг байгаа. Жэшээнь, 1785 ондо Иван Сосновский гэжэ ангуушаниие хоёр нүхэдтэй сугтань плендэ абаhан байна.

Арбадахи зуунай эсэстэ Охотско далай дээрэ түрүүшын ородой сэрэгэй суднонууд бии болоо hэн. Эдэ суднонууд далай дээгүүр ходо ябажа, Курильска аралнуудые японтоной булимтаралгаhаа хамгаалан хаража байhаниинь элитэ. Японтон болбол ородой эзэмдэhэн газар хулад нюусаар шургахын туршалганууды хэдэн дахин хэhэн байна. Тэдэнэй «историк» Морисигэ гэгшэ нэгэтэ Итуруп арал дээрэ шурган ерээд Камчаткын орос нүүдэлшэнэй могилануд дээрэхи үндэр хэрээhэнүүдые хуха сохин, үхээрын газарые бузарлаhан байгаа. Аккэси дээрэ японтон ородой эзэмдэhэн газарые дээрмэдэхын түлөө гусхай судно барижа байдаг hэн. Самурайнууд болбол айн зоной манай зонтой наймаа хэхэ ба эбтэй хани байха ябадалда hаад хэхые оролдодог байhаниинь элитэ. Арба юhэдэхи зуунай эхиндэ японтон болбол Уруп аралые дээрмэдэн добтолhон байна. Гэбэшье, тэрэ үедэ японско «эрдэмтэн» шпион Морисигэ гэгшэ Урупшье, Итурупшье, мүн бусадшье Курильска аралнууд урдань хэзээшье Японии эзэмдэлгэдэ байгаагүй юм—гэжэ сэхэ хэлэдэг болоhон байгаа.

1865 ондо японтон болбол Итуруп аралые hэнгэргүйгөөр булимтаржа абаад, тэндэ багахан хэрэм, казарманууд ба рисовэ архи нэрэхэ завод байгуулhан байна. Ородой уhан сэрэгэй офицернууд Н. Хвостов ба Г. Давыдов тэдэ японтониие hайтар hургаад абаха гэhэн байгаа габэл, зориг ехэтэ хэдэн ород сэрэгүүд тус аралай японско гарнизониие бута сохиhон байна. Японско обороной начальник Тода Матолаю гэгшэ өөрынгөө бэеые хардажа үхэhэн ба доктор Таката Рисап гэгшэ Кунашир аралда тэргэдэжэ ошоhон байна.

Японтон уур сухалдаа мэдээ табиhан байгаа. Тэдэнэй гарнизонууд Курильска аралнуудhаа тэргэдэн ошоhон ябадалые «бүхы Японии нэрэ хухарhан ябадал мүн»—гэжэ тэдэнэр өөhэдөө тоолодог байhан юм.

1830 ондо Сибирьскэ Комитет болбол бүхы Курильска аралнуудые Российско-Американска Компаниин мэдэлдэ үгэхэ гэжэ тогтооhон ба Симусир арал дээрэ наймаанай ба ажаүйлэлбэриин конторо байгуулhан байна. Тэндэнь удаашьгүй ородой тосхон байгуулагдаhан байгаа. Арба юhэн зуунай табяад онуудай үедэ Уруп арал дээрэ Явано гэжэ бэхижүүлгэтэ газар байгуулагдаба. Явано гаваньда ороходо уулзуур дээрэнь томо буунууд тодхогдоhон ба нүүрин гэрнүүд, эд товар ба боборой арhануудые хадагалха складууд баригдаhан байха юм. Ородууд Алас Дурна зүгтэ бата бэхи hуурижаhан ба тэндэхи дэлхэйн баялигуудые улам ехээр олзолон ашагладаг болоhон ба нютагай зонуудтай бата бэхи хани холбоо байгуулhан эдэ бүхы ябадалнууд болбол японтониие амар hуулгахаяа болёо hэн. Хэдэн арбаад жэлнүүд соо ородой газарнуудые дээрмэдэхэ гэhэн ябадалнуудань үнгэрhэн зуунай далаад онуудта бүришье hэнгэргүй, нэрэл-нүүргүй болоhон байгаа. Самурайнууд болбол хардалга гүрдэлгэ ба мэхэ гохын хамаг аргануудые хэрэглэжэ ороhон байна. Росси бүхы Алас Дурна эзэмдэлгэнүүдэй дундаhаа Сахалин ба Курильска аралнууд өөрынгөө стратегическэ байдалаар, экономическа удхашанараараа Японско агрессорнуудай шүлhөө hайран хомхойродог газарнуудань мүн байгаа hэн. 1875 ондо Росси болбол Европодо (Германиин) тэрээндэ добтолхоо hанаhан тула хүндэ хэсүү байдалтай болоhониие хала барижа hамбаашалаад, Япони болбол Курильска аралнуудые урда Сахалинтай «андалдаhан» хэбэртэй болоод абажа шадаhан байна. Ушарань хадаа урда Сахалин болбол ямаршье эрхээрээ Японой мэдэлэй газар бэшэ байгаа бшуу. 30 жэл үнгэрөөд байхада Японтон хадаа ород-япон дайнай эсэстэ урда Сахалиниие мүн булимтаран абаhан байгаа.

Японтоной Курильска аралнууд дээрэ бүхэжэн hуурижаhанай hүүлдэ, Парамушир аралай айн арал японтоной мэдэл доро байха дурагүй дээрэhээ, тэргэдэжэ гараhан байна. Айн зон болбол ходоходоо ород зоной бусахые хүлеэжэ байдаг бэлэй. Хоридохи зуунай эхиндэ тус аралнууд дээрэ 2.886 хүн зон тоологдодог байба. Эдэ аралнуудай столицань хадаа Кунасир аралай урда захада байгаа Тотори гэжэ тосхон байhан юм. Агуу ехэ ород аралай олоhон ба шэнжэлhэн аралнууд дээрэ ород нэрэнүүдынь мүнөө хүртэрөө үлэhэн байна. Курильска аралнууд дээрэ байдаг айн гэжэ яhанай зонууд, курильцэнэр, алеутнууд, ородууд ба Аляскын креолнууд болбол японско дарлалта доро далан жэл соо байhан байна.

1945 оной август hарада «нэгэдэхи» аралай (Сюмусюгэй) түмэр битон порт тээшэ советскэ ехэ буунуудай түрүүшын буудалганууд тэнгэриин дуун мэтэ нэерээ hэн. Бүхы Курильска аралнууд болбол японтонhоо сэбэрлэгдэhэн байгаа. Ородой солдат болбол мүнөө үедэ Кунасир аралай үндэр ехэ вулканиие гайхан хаража, тус аралай шэлбүүhэтэ модоной ой соогуур ябажа, форел загаhата гол мүрэнүүдые ойможо ябана бшуу. Нэгэ талаhаа Номгон далайн дулаан уhанай урадхалтай, нүгөө талаhаань Охотско далайн хүйтэн уhанай урадхалтай холбоо ута аралнууд мүнөө үедэ манай агууехэ ороной нэгэн хубинь болобо. Мүн урда Сахалиншье манай советскэ болоо.

Ород хэлээ мартаагүй хүнүүд бултадаа байса шулуута Курильска аралнууд хүртэр, Сахалинай тайга ба городууд хүртэр ошодог московско радиогой нэрьемэ шанга дууе шагнан байнабшуу. «Мүнөө иигээд урда Сахалин ба Курильска аралнууд хадаа Советскэ Союзда ороходо байна, эдэ хадаа энээнhээ хойшо Советскэ Союзые океанhаа таhалан байгаа аралнууд бэшэ, манай Алас Дурна зүгтэ японтоной добтолхо база бэшэ, харин Советскэ Союзые океантай холбохо сэхэ холбоон боложо, японско агрессиhээ манай орониие хамгаалха обороной баазэ болохо байна»—гэжэ нүхэр Сталин соносхон хэлэhэн байгаа.

Харюусалгата редактор **Ц. Г. ГАЛСАНОВ**

РЕДАКЦИ ба ХЭБЛЭХЭ ГАЗАРАЙ АДРЕС: г. Улан-Удэ, ул. Ленина 35 (ТЕЛЕГРАФНА АДРЕС: Улан-Удэ. Үнэн). ТЕЛЕФОНУУД: ответ редактора—23. АТС—1-80. зам. ответ. редактора—7.89, ответ. секретаря—3.23. отделов: партийной жизни и промышленности—7.89, сельского хозяйства—6.03, писем и переводов—6.03 (2 зв); объявлений—2.64 (2 зв.).

Н—00478. Типография Государственного газетного издательства при СНК БМАССР. Тираж 5.600.